

6.11.2021

Jyrki Vesikansa

Lectio 9.11.2021

Arvoisa vastaväittäjä

Kunnioitettu kustos

Paraihimmat arvosanalautakunnan muut jäsenet – nämndes
andra medlemmar

Hyvät kuulijat ja mahdolliset ylimääräiset vastaväittäjät

Ensimmäiseksi pitänee pohtia, miksi olen tällä areenalla – 18 vuotta sen jälkeen, kun vanhempi poikamme väitteli tässä samassa salissa. Eikö nykyisessä yliopistopolitiikassa väittelemine – nykykielellä tohtorintutkinnon suorittaminen – ole varattu nuorille lahjakkuuksille, jotka tehokkaasti tekevät määrämittaisen opinnäytteen ennen siirtymistään tutkijatohtoreina postdoc-vaiheeseen? Osa saattaa saada aikanaan akateemisen virankin, muut sinnittelevät apurahoilla, sijaisuuksilla ja keikkatöillä.

Mitä tekemistä tällä juhlavalla areenalla on siis 80-vuotiaalla moninkertaisella isoisällä, jonka voi olettaa pudonneen aikaa sitten tieteen etujoukon kärryiltä? Eihän jo kauan superkarttuman kuorruttamaa työeläkettä nauttinut lehdistöneuvos edes hyödy mitään uurastuksestaan. Kunniamerkkejäkin on sen verran kuin useimmilla emeritus-professoreilla.

Epäilen kuitenkin, että yliopistopolitiikka on tässä väännetty turhan yksipuoliseksi. Toimiessani hieman ennen kustoksen, arvoisan ohjaajani syntymää kirjeenvaihtajana Bonnissa noteerasin, että monet kollegani olivat tohtoreita, mikä kerrottiin myös heidän tekstiensä signeerauksissa. Heitä oli myös muissa niin sanotuissa käytännön töissä – esimerkkeinä

tohtorit Angela Merkel ja Joseph Goebbels. Joku saattoi olla jopa Doctor, Doctor.

Meillä oli toki tapana vähätellä mannermaisia tohtoreita ja rinnastaa heidät suomalaisiin maistereihin. Vasta habilitaatio toikin akateemisen glorian – mutta tuskin nuo käytännön toimissa olleet tohtorit olivat ihan turhaan väitelleet. Ehkä akateemiset opinnot olivat jopa syventäneet heidän näkemystään.

Suomessakin takavuosina muun muassa professori Martti Häikiö ajoi tohtoriksi väittelemistä myös käytännön töihin ryhtyville. *Keskisuomalaisessa* puolestaan toimittajia kannustettiin jatko-opintoihin ja aika moni väittelikin. Tuleva opetusministeri Henna Virkkunenkin valmistui lisensiaatiksi. Ehkä tieteelliset valmiudet ovat auttaneet Jyväskylän valtalehden menestymistä ja sen ympärille muodostuneen konsernin nousua valtakunnallisesti jopa Sanomain haastajaksi.

Suomen mediassa akateemisia opintoja tosin vähäteltiin kauan ja moni journalisti peitteli jopa maisterin titteliään. Yleisen koulutustason nousun myötä asenteet ovat sentään muuttuneet. Väitöskirjassani katson Sanomain toimittajakoulun perustamisen keskeiseksi tekijäksi tutkimassani satavuotisessa lehtisodassa. Journalistin ammatti kannattaa silti pitää avoimena erilaisista lähtökohdista ponnistaville. Niin sanottua pitkää linjaa eteneminen edellyttää tosin nykyään hyvää täydennyskouluttautumista.

*

Tieteelliset jatko-opinnot hyödyttävät siis käytännön ammateissa toimivaa itseään ja palvelevat samalla yleistä etua, ehkä myös yliopiston ns. kolmatta tehtävää. Kuitenkin myös yliopisto ja jopa tiede saattaa hyötyä siitä, että myös tutkijaluostarin ulkopuolella elävät selvittävät ilmiötä, jonka he

hyvin tuntevat. Totta kai tähän liittyy jääviyden ongelma, mutta ongelmien ratkaiseminenhan on tieteen ydin. On vain tiedostettava kriittiset kohdat.

Ehkä tuon luostarin ulkopuolella elänyt havaitsee Alma Materissa myös sellaista, johon ammattitutkijat ovat turtuneet. Hämmästelen esimerkiksi termiä ”tohtorikoulutettava”. Eikö väitöskirjan pitäisi olla itsenäinen tutkimus – ei laajennettu kotiaine? Kiitän toki ohjaajaani, professori Niklas Jensen-Erikseniä eli arvon kustosta siitä, että olen voinut tehdä työni itsenäisesti. Samalla kiitän niin häntä kuin tutkijaseminaarin muita jäseniä, etenkin opponentejani Reetta Hännistä ja Aleksii Mainiota hyvistä neuvoista, kommenteista ja kritiikistäkin.

*

Tutkijaseminaarissamme sen nuori, lahjakas jäsen katsoi, että ”historia on teoreettinen tiede”. Hieman hätkähdin. Eikö historia ole ominaislaadultaan pikemmin empiirinen? En väheksy alan teoriaa ja aikanaan olin professori Pentti Renvallin luentokuulustelujen kärkipäässä. Tosin tässä iässä – ja muutaman aivoverenvuodon jälkeen – niin derivointi tai Apolliniuksen ympyrän ratkaiseminen kuin historiateorian korkealento alkavat olla vaativia harrastuksia, mutta ei kai jokaiseen tutkimukseen tarvitse kehittää ihan uutta metodologiaa tai teoriaa? Eikö koettujen metodien soveltaminen uuteen teemaan ja aineistoon riitä? Etenkin, jos ei tähtää akateemiselle huippu-uralle.

Toisinaan teorioiden korostaminen vaikuttaa jopa historioitsijoiden alemmuuskompleksilta – pelolta siitä, ettei alaa pidetä ihan oikeana tieteenä. Kannattaako silti tavoitella B-sarjan sosiologiaa tai C-sarjan filosofiaa? Historialla on oma, tärkeäkin tehtävänsä selvittää Ranken sanoin, *wie es eigentlich gewesen ist* – ”miten asiat ovat oikeastaan olleet”. Ehkä myös,

wie sie geworden sind – ”miten ne ovat syntyneet”. Tässä on tärkeä rooli etenkin lähdekritiikin teoriassa. Toki olen opettanut ns. sisäistä lähdekritiikkiä myös kesätoimittajakursseilla. Eihän journalismi ole muuta kuin ajankohtaista historiantutkimusta.

*

Väitöskirjani keskeinen pohjateoria koskee *levikkikierrettä*. Lars Furhoff kehitti sen 1960-luvulla osana lehdistötuen valmistelua Ruotsissa. Teorian mukaan kunkin seudun levinnein lehti saa eniten ilmoittelua, minkä avulla se voi palkata lisää ja parempia toimittajia, kasvattaa sivumääräänsä, ostaa erilaisia palveluja jne – ja hankkia näin yhä enemmän lukijoita ja siten ilmoituksia. Heikommat lehdet joutuvat taas laskevaan kierteeseen – karsimaan toimitustaan, supistamaan sivumääriä ja ehkä ilmestymispäiviäkin sekä säästämään kaikessa mahdollisessa. Laadun heikkeneminen laskee levikkiä, mikä taas vähentää yhä ilmoittelua, kunnes lehti kuolee.

Uuden Suomen ja *Helsingin Sanomain* sekä niiden edeltäjien ”satavuotinen sota” näyttää kouluesimerkiltä levikkikierteestä. Kuitenkin *Uusi Suometar* oli alan suomenkielinen markkinajohtaja, kunnes haastaja ohitti sen 1911. Markkinajohtaja on ohitettu myös muun muassa Turussa, Kuopiossa ja Etelä-Pohjanmaalla.

Levikkikierreteorian jatkokehittelyssä on absoluuttisten levikkien sijaan painotettu peittoa eli markkinaosuutta tietyissä kohderyhmissä. Esimerkiksi *Kauppalehti* on kukoistanut, vaikka sen levikki oli lähes aina pienempi kuin *Uuden Suomen*. *Kauppalehdellä* oli kuitenkin lähes monopoli yrityskentällä – ja on jälleen. *Apu* ja *Seura* ovat aina olleet paljon suurempia kuin *Suomen Kuvalehti* tai *Talouselämä*. Vauraimman väestön ja yhteiskunnan johtavan kerroksen tilaamat, siis ilmoittajia houkuttelevat lehdet ovat silti pärjänneet.

Levikkikierre ei siis ole automaatti. Olen yrittänyt selvittää, miten se on vaikuttanut Helsingin suurlehtien kilpailussa. Prosessissa oli monia vaiheita, joista väitöskirjassani olen keskittynyt vuosiin 1956-76. Oliko se viimeinen vaihe, jolloin *Uudella Suomella* oli mahdollisuuksia – ei lyödä jo kolminkertaisen levikin saavuttanut *Helsingin Sanomat*, mutta vakauttaa ”hyvän kakkosen” asema sen rinnalla. Edellytyksiä antoi niin HS:n heikkeneminen kuin US:lle perinteisesti suojelemaan koulutetun keskiluokan kasvu. Kansallinen Kokoomus hyödynsi tätä yhteiskunnan rakennemuutosta – olisiko se ollut mahdollista myös puolueen päällehdelle? Vastauksen tiedämme – mutta kuinkas siinä oikein kävikään?

*

Tutkimuksen pääosa on kronologinen, toivottavasti analyttinen kuvaus *Uuden Suomen* ja *Helsingin Sanomien* kilpailusta vuosina 1956-76. Tähän liittyy tieteellinen johdanto, varhempaa aikaa kuvaava prologi sekä lähinnä liseniaattityöhöni nojaava epilogi aina US-verkkolehteen saakka. Sitten vertailen kehitystä ennen muuta Tukholmaan, hieman myös Kööpenhaminaan ja Osloon. Kaikissa näissä pääkaupungeissa on jäljellä konservatiivinen ja liberaali suurlehti – miksei Helsingissä? Yksi selitys on toki *Svenska Dagbladetin* mittava valtioneuvosto, kun meillä lehdistötuki ei ollut koskaan kovin merkittävä *Uudelle Suomelle*. Tosin sen häviäminen on pannut *Demarin*, *Suomenmaan* sekä *Kansan Uutiset* ahtaalle ja lähes lopettanut US:n eräänlaisen seuraajan, painetun *Nykypäivän*. Yhtä kaikki *Svenskanin* ja *Dagens Nyheterin* kilpailun vertailu Helsinkiin tarjoaa monia ahaa-elämyksiä etenkin omistamisen merkityksestä.

Lopuksi pohdin systemaattisesti tutkimuskysymystäni eli sitä, ***miten ja miksi Uusi Suomi menetti 1956-76 kilpailun***

Helsingin Sanomille ja ajautui tuhon partaalle? Etsin tähän vastausta viiden alakysymyksen kautta pitkiä kehityslinjoja vetäen. Ratkaisevana pidän – kuten yleensä yrityksissä – omistamista ja johtamista. Sanoma-konserni oli perheyhtiö, jossa kukin Erkkö oli vuorollaan ja tyyllillään vahva johtaja. Tosin heistä jokaisen voimat lopulta hiipuivat, mikä johti ongelmiin.

Oy Uuden Suomen omistus oli taas hajaantunut eikä edes pääomistajilla ollut yhtiössä elintärkeää intressiä. Johtamista leimasi stop and go.

Kuitenkin US-yhtiön hallituksessa oli jatkuvasti niin sanotun sinivalkoisen liike-elämän kärkihahmoja. Ehkä yritys oli heille ensi sijassa yhteiskunnallinen harrastus. Toki *Uudessa Suomessa* poltettiin nykyrahassa satoja miljoonia euroja. Yritystä lehden ylläpitämiseen ei siis puuttunut.

*

Kansallinen Kokoomus ei koskaan omistanut kuin marginaalisesti *Uutta Suomea*, mutta pää-äänenkannattajan asema leimasi lehteä jopa sen jälkeen, kun US oli omaksunut 1976 määritelmän ”riippumaton porvarillinen”. Puolueleiman merkitys oli kylläkin kaksitahoinen. Aatteellinen läheisyys oli – toisin kuin *Helsingin Sanomille* – tärkein tilausperuste, mikä toi noin 60.000 kantatilaajaa. He kestivät uskollisesti kaikki tuoteuudistukset. Toisaalta he olivat vaativia; lehti koettiin perheystävänä. Millaista lehteä olisi heidän varaansa voinut kehittää?

Uuden Suomen päättäjät pyrkivät kuitenkin aina enempään – kaavalla valtakunnallinen, varhaisjaettu seitsenpäiväinen täyden palvelun sanomalehti. Kaava merkitsi avointa kilpailua HS:n kanssa, vaikka tämä yritettiinkin toisinaan sana-akrobatialla

kiistaa. Välitavoite oli sadan tuhannen kappaleen levikki, joka olikin saavuttu 1947 pariksi vuodeksi.

Puoluepolitiikka oli keskeistä monissa US-yhtiön sisäisissä kiistoissa – kuitenkin niin, että kysymys oli yleensä Kokoomuksen omista linjaeroista. Nimensä mukaisesti puolue on ollut yleensä – tosin epämääräisesti – kahtia jakaantunut. Niin se on tälläkin hetkellä. *Uusi Suomi* oli usein kiistojen areenana. Seurauksena lähes kaikki päätoimittajat erotettiin aikanaan.

Toimituspolitiikassa painopiste oli tutkimuskauden alussa ulkomaantoiminnoissa – etenkin kalliin kirjeenvaihtajaverkon kutomisessa. Omat *staff correspondentit* nähtiin *Uudessa Suomessa* loppuun asti HS:n kanssa yhdenvertaisen aseman symboliksi. Olin itse yksi verkon silmistä.

Pentti Poukan kaudella *Uusi Suomi* heilahti ainakin yleisen käsityksen mukaan oikealle, kun muu yhteiskunta liukui vasemmalle. Tämä johti konflikteihin etenkin kulttuuriosastossa – ja sen ”normalisoinnin” jälkeen kulttuurijournalismin hegemonian siirtymiseen Ludviginkadulle. Kulttuuritaistelussakin Kokoomuksen kärkihahmot US-yhtiön hallintoneuvostossa jakaantuivat kahtia.

Pian radikalismia levisi myös Kokoomukseen remonttisiiven yrittäessä poikkeuslakikiistan jälkeen syrjäyttää Poukan. Tämä onnistuikin 1976 – mutta ei remonttimiesten, vaan ”idänkaupan vuorineuvosten” voimin. Poukan linjan nähtiin vaarantavan neuvostokaupan. Hänen erottamistaan olisi toki voinut perustella levikin alentumisella, mitä oli peitelty jakamalla lehteä ilmaiseksi jopa 20.000 kappaletta levikintarkastusten aikaan.

*

Stop and go-politiikka merkitsi toimituksen resurssien aaltoilua. Loppuvaiheessa satsattiin vielä erinäisiä miljoonia euroja lisää ns. SPUS-hankkeessa, jotta ”ylätiellä” olisi päästy läpimurtoon. Hanke kaatui 1990-luvun lamaan.

Uusi Suomi kehui toisinaan olevansa Suomen valtakunnallisin aamun sanomalehti. Suhteellisesti US:n asema kilpailijaan verrattuna olikin Uudenmaan ulkopuolella vahvempi kuin pääkaupunkiseudulla. Kääntöpuolena US:n peitto täällä puolittui 1950-luvun 15 prosentista 1980-luvun lopun seitsemään prosenttiin. Sillä ei kaupan tarjousilmoituksia saanut.

Mahdollisuutensa työväestön keskuudessa *Uusi Suomi* menetti viimeistään 1930-luvun lapualaiskaudella, mutta tutkimuskaudella ja sen jälkeen lehti ei saanut riittävää otetta myöskään niin sanotusta uudesta keskiluokasta eli toimihenkilöistä. Siis toisin kuin Kokoomus.

Painotekniikassa US-konserni oli yleensä kilpailukykyinen – usein jopa kärjessä. Latomon tuotantokapasiteetti oli sen sijaan tutkimuskaudella riittämätön kilpailijaan verrattuna, mikä johti ns. ”poropainoksen” jakamiseen ei vain Lapissa, vaan toisinaan hyvinkin etelässä. Tämä varmaan heikensi levikkiä.

Paljolti satunnaisista syistä US-yhtiöstä tuli monihaarainen lehtitalo, mutta yleensä ”tukijalat” tai rönsyt enintään kannattivat itse itsensä. Poikkeus oli tuolloin tappiollisen *Kauppalehden* ostaminen 1958. Sen voittojen varassa *Uutta Suomea* voitiin julkaista syksyyn 1991 saakka. Lehden lopettamisesta päätettiin samana päivänä, jolloin kommunistien kaappausyritys Moskovassa päättyi. Ehkä *Uusi Suomi* oli silloin toteuttanut aatteellisen tehtävänsä?

*

Pyydän Teitä, arvoisa professori Raimo Salokangas, tiedekunnan määräämänä vastaväittäjänä esittämään ne huomautukset, joihin katsotte väitöskirjani antavan aihetta.

Lopuksi

Tämän jälkeen kehotan niitä läsnäolijoita, joilla on jotakin huomauttamista, pyytämään puheenvuoron arvoisalta Kustokselta.